

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Congruentie en incongruentie: het officierscorps en de oorlog

Teitler, G.

Citation

Teitler, G. (1970). Congruentie en incongruentie: het officierscorps en de oorlog. *Acta Politica*, 5: 1969/1970(4), 451-466. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451257>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451257>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

meerder gebruik van dat vervoer. Het lijkt geen twijfel, dat een integrale structurele benadering is geboden van de verkeersproblemen in de steden en alle daarin meespelende factoren en van alle denkbare maatregelen ter oplossing van die problemen. Een zodanige benadering komt in de nota R.O. niet naar voren.

Onderzocht zal onder meer moeten worden de maximaal mogelijke en de voor het behoud van de centrumfunctie van steden minimaal gewenste omvang van het autoverkeer. Daarbij dient een doelstelling als 'het blijven functioneren van onze stadscentra' gedifferentieerd te worden in van elkaar onderscheiden functies, waarbij en met mogelijkheden en met wenselijkheden rekening is gehouden. Ook de preferenties van de weggebruikers voor de verschillende soorten van vervoer en hun bereidheid en mogelijkheid ervoor te betalen zullen ondezocht moeten worden. Problematisch zijn immers niet de auto's, maar de mensen die er de voorkeur aan geven een auto te bezitten en ook te gebruiken in weerwil van de vertogen van berekenaars-van-ekonomische-verliezen en bewaarders-van-het-stedelijk-schoon. Een uitspraak als 'de stad is er voor de mensen, en niet voor de auto's' gaat aan dit simpele gegeven voorbij⁶¹.

V CONCLUSIE

In dit artikel hebben wij enige kritische kanttekeningen willen maken ten aanzien van het verkeers- en vervoersbeleid zoals dat in de *Tweede Nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* is geschetst. We hebben twijfel geuit aan de betrouwbaarheid van de in de nota gegeven prognose van het motoriseringsproces en gronden aangegeven voor een verbetering van de prognosemethoden. We hebben de vraag gesteld of de zorg voor verkeers- en vervoersvoorzieningen wel in voldoende mate in het ruimtelijk beleid is geïntegreerd en we neigden daarbij tot een ontkennend antwoord. Tenslotte hebben we ons beziggehouden met de toereikendheid van de belangrijkste beleidsinstrumenten die de oplossing van het verkeersprobleem in de steden in de door de nota R.O. gewenste zin beogen. Daarbij meenden wij enkele tekortkomingen aan te kunnen wijzen.

Slechts enkele aspecten van het verkeers- en vervoersbeleid — maar zeker niet de minst belangrijke — kwamen aan de orde, beschouwing van andere aspecten waarbij een meer waarderende kritiek naar voren had kunnen komen, bleef achterwege. Onze analyse wil dan ook niet een totaalindruk of totaalbeeld van het gehele beleid geven. Wat de wel behandelde punten betreft willen we ook niet pretenderen het beter te weten: we hebben slechts enig kritisch materiaal ter nadere overweging willen aandragen en hopen daarin te zijn geslaagd.

⁶¹ Nota R.O., p. 133

CONGRUENTIE EN INCONGRUENTIE: HET OFFICIERSCORPS EN DE OORLOG

door G. Teitler

SAMENVATTING EN PROBLEEMSTELLING

In dit artikel wordt de reactie van het professionele officierscorps op drie typen van oorlog — de antagonistische, de absolute en de instrumentele — onderzocht. Het is mijn stelling dat inschakeling van het professionele officierscorps bij slechts één type oorlog — de instrumentele — spanningloos verloopt (congruentie). Bij absolute en antagonistische oorlogen daarentegen zal het corps aan spanningen blootstaan (incongruentie) en zullen pogingen in het werk gesteld worden congruentie te bereiken.

Deze stelling, die uitvoerig wordt toegelicht, zal aan de hand van een tweetal historische ontwikkelingen, Pruisen tijdens de Napoleontische oorlogen en het Westen na de tweede wereldoorlog worden geïllustreerd.

INLEIDING

Binnen iedere moderne en zich moderniserende samenleving vormt het professionaliseringsproces een van de belangrijkste ontwikkelingen. Kenmerken van een professie zijn¹: (1) een monopolie van kennis en vaardigheden en, daarmee verbonden, expliciete toetredingseisen, (2) het aanwenden van deze verworvenheden voor het bereiken van een sociaal gewaardeerd doel en collectieve gerichtheid op deze dienstverlening, (3) een duidelijk onderling besef van verbondenheid, (4) een consistent geheel van opvattingen en gedragsregels als leidraad bij de beroepsbeoefening, (5) conformiteit wordt gegarandeerd door zelfcontrole en controle uitgeoefend door collega's. Aan de hand van deze criteria kan men het meer of minder geprofessionaliseerd zijn van een beroep aangeven, en bepalen hoever de ontwikkeling in de richting van volledige professionalisering, of juist de-professionalisering, is gevorderd².

Ook het militaire beroep heeft, op de stroom van de maatschappelijk

¹ Zie B. Barber, 'The Sociology of the Professions', in: *Daedalus*, Autumn, 1963, aangehaald in Ph. Abrams, 'The Late Profession of Arms: Ambiguous Goals and Deteriorating Means', in: *Archives Européennes de Sociologie*, 6 (1965), blz. 239 (hierna geciteerd als *Abrams*)

² Professionalisering blijkt dus een multi-dimensionaal verschijnsel te zijn, een ontwikkeling hoeft niet volgens alle criteria tegelijk of in dezelfde richting plaats te vinden.

ke arbeidsverdeling, dit professionaliseringsproces ondergaan. Inzicht in de hierbij ontstane subcultuur is vereist om houding en gedrag van professionele militairen te begrijpen. Relaties tussen nationale staten vormen, volgens Huntington³, voor de professionele officier het denken oriëntatiekader; de mens wordt gezien als een irrationeel, voortdurend en onvermijdelijk in conflicten verzeild rakend, onveranderbaar wezen, dat discipline en organisatie (staat en krijgsmacht) behoeft om deze eigenschappen te kanaliseren en te beteugelen; oorlog wordt gezien als instrument van de staatspolitiek en is hieraan ondergeschikt. Het zal blijken dat deze opvattingen een militair bij uitstek geschikt maken instrumentele oorlogen te voeren. Dit begrip is ontleend aan Speier die drie typen van oorlog onderscheidt naar de doelen die de erbij betrokken partijen nastreven en de definiëring die zij daarbij van elkaar geven⁴.

- 1 *absolute oorlog* — de vijand wordt gezien als de verpersoonlijking van al het slechte en het kwade; doel: hem totaal vernietigen;
- 2 *antagonistische strijd* — de vijand wordt gezien als waardig opponent; doel: het behalen van eer en roem;
- 3 *Instrumentele oorlog* — de vijand wordt als obstakel gezien; doel: hem uitschakelen om voordeel te behalen bij iets wat hij beheerst.

De verschillende aard van deze drie gewapende conflicten komt tot uiting in de mate waarin de conflictvoering door wederzijds erkende afspraken aan banden is gelegd. Bij absolute oorlogen ontbreekt regulering praktisch geheel, het gedrag van de conflicterende partijen wordt geen enkele beperking opgelegd door regels en conventies. Bij antagonistische strijd spelen regels daarentegen een bijzonder belangrijke rol, de partijen conformeren zich er uit overtuiging aan. Bij instrumentele oorlogen houden de partijen zich, uit berekening, aan bepaalde regels, bijvoorbeeld omdat zij inzien elkaar niet te kunnen uitschakelen, erkennen de eigen gelederen niet te willen blootstellen aan een conflict dat zij niet in de hand hebben. Door deze (wederzijdse) erkenning wordt het instrumentele conflict geïnstitutionaliseerd. De conflictvoering wordt onderworpen aan regels en totale vernietiging van de tegenstander wordt niet meer als haalbaar doel gesteld. Uitbreiding van het conflict wordt vermeden, als ook de kans dat het op ongewenste wijze, met ongewenste middelen, wordt uitgevochten. De strijd wordt minder intens, wreed en fanatiek gevoerd en het wordt mogelijk over de beëindi-

³ S. P. Huntington, *The Soldier and the State*. New York, 1964, hoofdstuk 3. (hierna geciteerd als *Huntington*).

⁴ H. Speier, *Social Order and the Risks of War*. New York, 1952, hoofdstuk 8: 'The Social Types of War', blz. 223 - 230.

ging ervan te praten⁵. De mate waarin de samenleving bij het conflict betrokken raakt, verschilt eveneens per type. De kans hierop neemt, meen ik, toe bij absolute oorlogen met hun 'kruistocht'-karakter, wordt geringer bij instrumentale oorlogen en ontbreekt praktisch bij antagonistische strijd.

Wanneer men deze driedeling in de praktijk toepast, doet zich een probleem voor. De criteria namelijk, die een bepaald conflict tot absoluut, antagonistisch of instrumentaal stempelen, zijn voor de betrokken partijen niet altijd in symmetrie aanwezig. Duidelijk is ook dat de symmetrie voor verschillende fasen van het conflict kan wisselen. Tijdens de oorlog kan uit een oorspronkelijke asymmetrie symmetrie ontstaan, omgekeerd is mogelijk dat symmetrie in asymmetrie verkeert. Op pagina 464 zal blijken, dat waar deze asymmetrie voorkomt, zij zeker voor de partij die 'minder ver' gaat bij de definiëring van het conflict dan haar tegenstandster, problemen met zich meebrengt.

De definiëring van een gewapend conflict als absoluut, antagonistisch of instrumenteel door staat en/of natie heeft belangrijke gevolgen voor de militaire organisatie en het professionaliseringsproces. Kenmerkend voor bijvoorbeeld instrumentale gewapende conflicten is dat zij voor een beperkt doel worden gevoerd. Een gevolg hiervan is in het algemeen dat de bevolking van de betrokken samenlevingen er niet al te ingrijpend bij betrokken wenst te worden. De burgerij laat de misschien noodzakelijke, maar weinig inspirerende, taak een beperkt doel te bereiken over aan een leger dat hierbij de samenleving zo min mogelijk dient te beroeren. Het is duidelijk dat alleen een klein leger van beroeps-soldaten deze opdracht kan vervullen en aan deze eis kan voldoen. Volgens mij is de congruentie tussen het instrumentele gewapende conflict en het beroepsleger groot. Waar het voorkomt, is de kans dat het het ander 'voortbrengt' aanzienlijk⁶. De hierboven geschetste militair-professionele subcultuur —pragmatisch ingestelde, sociaal geïsoleerde, deskundigen voeren staatsopdrachten uit — sluit hier volledig bij aan. Ik constateer de ongeschiktheid van professionele militairen absolute en antagonistische oorlogen te voeren. Het geheel ontbreken van, respectievelijk de overvloed aan, regels, moet voor de pragmaticus een gruwel zijn.

Het is wellicht zinvol er hier op te wijzen dat het niet waarschijnlijk is dat de strikt zuivere typen van oorlog in werkelijkheid voorkomen. In het onderstaande ben ik echter enigszins generaliserend te werk ge-

⁵ Zie hierbij: P. S. Cohen, *Modern Social Theories*. London, 1968, blz. 146 - 148; L. A. Coser, *The Functions of Social Conflict*. London, 1964; L. A. Coser, 'The Termination of Conflict', in: A. en E. Etzioni (eds), *Social Change*. London, 1964.

⁶ Zie bijvoorbeeld: G. Teitler, 'Guerilla en Samenleving', in: *Mens en Maatschappij*, nov./dec. 1969 (hierna geciteerd als *Teitler*).

gaan en heb hen voorgesteld alsof dit wel het geval is. Alleen zo kan namelijk duidelijk gemaakt worden dat er fricties optreden bij inschakeling van professionele militairen bij antagonistische en absolute oorlogen. Bij de illustrering van deze fricties aan de hand van twee historische gevallen is een zekere exemplarische behandeling eveneens onvermijdelijk gebleken. Het betoog is er slechts op gericht de in de probleemstelling vervatte materie te verhelderen.

ANTAGONISTISCHE STRIJD EN DE DAARBIJ PASSENDE ORGANISATIEVORM: DE MIDDELEEUWEN⁷

De feodale samenleving kende geen staand leger, wel echter permanente krijgers, de ridders, voor wie oorlog onderdeel vormde van hun levensstijl. Het door de vorst bijeengeschaapte ridderleger vormde een slechts lossamenhangend geheel en werd na beëindiging van iedere campagne ontbonden. De uitrusting, een belangrijke controlefactor, bleef privé-eigendom van de ridder. De ridder was een individueel strijder die op het slagveld in een toernooihouding volhardde. Van enige taktiek was geen sprake; aangezien alle ridders recht meenden te hebben op een frontpositie hield de slagorde niet meer in dan een rechte lijn. Het idee van een reserve, die, indien de slag een gunstig verloop had, werkeloos bleef, vond nauwelijks ingang.

Dit gebrek aan discipline en deze afkeer van organisationele anonimiteit waren onverenigbaar met de professionele conflictbenadering en eerst ± 1600 werd het adellijke krijgsmonopolie door een meer professionele aanpak van de conflictvoering en de militaire organisatie aangetast (op de oorzaken hiervan kan ik hier niet ingaan). Van Doorn e.a.⁸ hebben uitvoerig deze 'militaire revolutie' beschreven, o.a. de pogingen van de centrale macht officiersopleidingen in te voeren zodat niet-adellijke personen tot de officiersrangen konden toetreden en de kloof adel-burgerij door de meer functionele scheiding officieren-manscapen vervangen kon worden. De adel reageerde krachtig op deze ontwikkelingen⁹. De centrale macht zocht, na eerst ten koste van de

⁷ Hierbij heb ik geraadpleegd: R. A. Preston, S. F. Wise, H. O. Werner, *Men in Arms*. New York, 1962 en B. L. Montgomery, *A History of Warfare*. London, 1969.

⁸ M. Roberts, *The Military Revolution*. Belfast, 1956, aangehaald in J. A. A. van Doorn, 'Militaire en Industriële Organisatie,' in: *Organisatie en Maatschappij*. Leiden, 1966 (hierna geciteerd als *Van Doorn 1966*); A. Vagts, *A History of Militarism*. New York, 1967, hoofdstuk 1 (hierna geciteerd als *Vagts*).

⁹ De militaire opleidingsinstellingen werden tot algemene vormingsinstituten voor de adel omgebouwd en nieuwe officieren zoveel mogelijk in de adelstand opgenomen. Nog in het laatst van de 19e eeuw werden in Rusland officieren die de kolonelsrang behaalden automatisch geadeld. Zie R. L. Garthoff, 'The Military in Russia. 1861-1965', in: J. A. A. van Doorn (ed.), *Armed Force and Society*, Den Haag, 1968.

adel een machtsmonopolie te hebben verworven, betrouwbare ambtenaren voor het bekleden van posten in het groeiende staatsapparaat. De adel, zonder duidelijke maatschappelijke functie en vaak economisch verzwakt, dus kwetsbaar en ongevaarlijk, verwierf deze posten en kreeg de officiersrangen in het militaire apparaat toegewezen¹⁰. De staat werd (a) beheerster, (b) verzorgster van de adel waardoor de ongedisciplineerde aristocratische levensstijl geleidelijk vedween¹¹. Het 18e eeuwse krijgsbedrijf is zo moeilijk te karakteriseren¹²: door de adel behield het allerlei antagonistische trekken¹³, binnen een door de staat bepaald strak instrumenteel kader echter. De professionaliseringsaanzet van ± 1600 stakte, terwijl toch, zoals van Doorn terecht stelt, de basis werd gelegd voor latere ontwikkelingen in die richting: (1) de staat had de controle over de krijgsmacht gemonopoliseerd, (2) het officierscorps had, dankzij de adellijke tradities, een eigen erencode en corpsbesef verkregen, (3) geminacht door de adel, waren 'ambachtelijke' wapens als artillerie, genie, vestingbouw e.d. naar voren gekomen die zich, als geprofessionaliseerde eenheden, handhaafden¹⁴.

ABSOLUTE OORLOG

Het doel dat de erbij betrokken partijen nastreven is de zo volledig mogelijke uitschakeling van de tegenstander waarbij zij zich door geen enkele beperking laten hinderen. Bij deze, meestal geïdeologiseerde,

¹⁰ Kenmerken van het 18e eeuwse staande leger: Das Heer war nummehr streng hierarchisch gegliedert und zu einer Einheit zusammengefügt... Dem Zwangscharakter der Rekrutierung entsprach der Zwangscharakter der Disziplin, die in festen Regeln verankert war. Nicht Meuterei und private Händel, sondern die Desertion wurde zum hervorragenden Problem. Die Beziehungen zwischen Offizieren und ihren Untergebenen basierten auf Zwangsgewalt und Amtsautorität mehr als auf persönlicher Autorität... Der interne Zwangscharakter dieses Heerestyps nähert seine Organisationsform derjenigen eines Gefängnisse an. Kennzeichnend war ausserdem die Standesschranke zwischen adligen Offizieren und nicht-adligen Gemeinen'. In: R. Mayntz, *Soziologie der Organisation*, Reinbek bei Hamburg, 1963, blz. 13.

¹¹ Zie voor een analyse van dit proces N. Elias, *Ueber den Prozess der Zivilisation*. Basel 1939.

¹² *Vagts*, hoofdstuk 1; *Huntington*, hoofdstuk 2.

¹³ Bijvoorbeeld de solidariteit van officieren van verschillende, elkaar bekampende legers ten opzichte van elkaar was dikwijls groter dan die ten opzichte van de eigen manschappen. Het aantal adellijke personen dat in het leger diende, liever: dienen moest bij gebrek aan andere waardige occupaties, was dermate groot, dat sommige posten van dag tot dag door andere officieren werden bezet. W. L. Dorn, *Competition for Empire, 1740 - 1763*, New York, 1963, blz. 86 - 87, zie ook *Vagts*, hoofdstuk 1.

¹⁴ J. A. A. van Doorn, 'Het Officierscorps: Fusie van Organisatie en Professie', in: *Van Doorn 1966*.

conflicten wordt de gehele samenleving betrokken en de passende organisatievorm is dan ook het massaleger, de militie, en, in mindere mate, het conscriptieleger. De spanningen die ontstaan wanneer dit soort legers geen absolute maar bijvoorbeeld instrumentele oorlogen moeten voeren, heb ik in een vorig artikel besproken¹⁵. Hier interesseert mij nu het tegenovergesteld probleem, namelijk de verwikkeling van een geprofessionaliseerd officierscorps in een absolute oorlog en de integratie van dit corps in een massaleger, gerecruteerd uit een tot een 'kruistocht'-bereide bevolking. Dat deze combinatie tot spanningen leidt, wordt duidelijk wanneer men de professionele militair vergelijkt met de fanatieke, geïdeologiseerde (amateur)soldaat van bijvoorbeeld de militie. De professionele officier zal bijzonder moeilijk een dergelijke soldatenmassa kunnen leiden en in bedwang kunnen houden¹⁶. Hij zal als ideologisch-neutraal deskundige de soldaten nauwelijks kunnen inspireren en rekening moeten houden met concurrentie van, volgens niet-professionele criteria excellerende, militaire leiders. Ideologisch fanatisme, charismatisch leiderschap en bedrevenheid in onorthodoxe strijdvoering worden maatstaven waarmee rechten op organisationeel gezag en promotiekansen worden gemeten. De professionele officier zal zich ermee moeten verzoenen dat niet-militairen en ondergeschikten zich met zijn zaken gaan bemoeien. Een absolute oorlog sleept de gehele bevolking mee en het is begrijpelijk dat velen in krijgssaken geïnteresseerd raken en het krijgsverloop willen beïnvloeden. Deze concurrentie kan de professionele officier nauwelijks bestrijden omdat, inderdaad, zijn professioneel-pragmatische deskundigheid in een absoluut conflict van vaak sterk verminderde waarde is. Zijn voorzichtigheid en gerichtheid op afspraken die bepalen wat wel en vooral wat niet kan, verminderen zijn slagvaardigheid en improvisatievermogen. Hierbij komt nog de afkeer de eigen organisatie aan onberekenbare gevaren bloot te stellen. Het professionele officierscorps is niet gewend te kunnen beschikken over de reusachtige reserves aan mensen en materiaal die een militie ten dienste staan. Een professioneel officier is met het schaarsteprobleem vertrouwd en gewend rekenschap over gebruik van middelen te moeten afleggen. Dit leidt tot een zuinige instelling ten aanzien van de hem ter beschikking gestelde mensen en goederen.

Deze uiteenzetting doet, terecht, vermoeden dat ik het niet zonder meer eens ben met de volgende opmerking van Feld: 'except for the extremity of total war, and for the two or three states for whom this macabre condition presents a political alternative, the professional soldier has been reduced to a role which the value structure of his society cata-

¹⁵ Teitler

¹⁶ Politiek zal hij trouwens nauwelijks aanvaardbaar zijn.

gorizes as being both marginal and dysfunctional¹⁷. Betrokkenheid in een absolute oorlog vermindert inderdaad de sociale vervreemding van het officierscorps; het is echter een oplossing die van het professionele karakter van dit corps dikwijls weinig over laat, het in elk geval aan vele spanningen blootstelt. Desondanks viel, na de op de antagonistische strijdvoering stukgelopen professionaliseringspoging van ± 1600, een tweede aanzet samen met de opkomst van absolute, ideologische conflicten. Hoe was deze combinatie mogelijk?

PRUISEN TIJDENS DE NAPOLEONTISCHE OORLOGEN: PROFESSIONALISERING EN ABSOLUTE OORLOG

De Franse revolutie vaagde, in Frankrijk, het staande leger weg. De adel verdween, of liever: iedereen werd geadel (zoals de nationaal-socialisten een beroep deden op bloedadel), zodat de staat de gehele bevolking onder de wapenen kon roepen om de revolutie te verdedigen en uit te dragen. Revolutionaire, onder Napoleon meer nationalistische, motieven drukten op de gewapende conflicten een absoluut stempel. Frankrijks tegenstanders werden geconfronteerd met een ideologisch elan dat massalegers op de been bracht en nieuwe vechtmethoden mogelijk maakte, in het bijzonder de massale bajonetaanval en de artilleriebeschieting¹⁸. Aan Franse zijde dus vernieuwingen, mogelijk gemaakt door het wegvallen van oude sociale vormen tijdens de revolutie, waarop bijvoorbeeld het Pruisische staande leger, perfect functionerend en superieur in de 18e-eeuwse oorlogsvoering, eerst geen antwoord kon bieden, geënt als het was op een ongeschokte sociale structuur. Eerst na zelf, zij het geleidelijk, maatschappelijke hervormingen te hebben ingevoerd, kon Pruisen adequaat antwoord geven op de Franse uitdaging en massalegers in het veld brengen¹⁹. Deze formaties werden geleid bovendien, hierin was Pruisen Frankrijk voor, door professionele officieren met aan het hoofd de Generale Staf²⁰, de beroepselite die Abrams²¹ van zo groot belang acht voor het professionaliseringsproces²².

¹⁷ M. D. Feld, 'Professionalism, Nationalism and the Alienation of the Military', in: *Van Doorn* 1968.

¹⁸ Artillerie vormde in de legers van Frankrijks aristocratische tegenstanders een geminacht en weinig benut wapen. Napoleon was, aan de andere kant, van origine artillerieofficier.

¹⁹ Ik beperk mij verder tot Pruisen, aangezien hier de tweede professionaliserings-aanzet gestalte kreeg.

²⁰ Zie voor een uitvoerige studie van dit instituut W. Goerlitz, *The German General Staff*. New York, 1963.

²¹ Abrams, blz. 240.

²² Gave voorbeelden in deze alinea van Romeins 'Wet van de Remmende Voursprong'; zie zijn 'De Dialectiek van de Vooruitgang', in: *Het Onvoltooid Verleden*. Amsterdam, 1948, blz. 13-73.

Na deze constatering rest de taak antwoord te geven op de vraag hoe Pruisen deze beide hulpmiddelen, massaleger en geprofessionaliseerd officierscorps, kon combineren. Huntington noemt als een speciaal voor Pruisen geldende omstandigheid de factor dat destijds een krachtig nationaal leider ontbrak²³. Pruisen ontviel hierdoor de mogelijkheid een tijdelijke, weinig ingrijpende oplossing voor het militaire leiderschapsprobleem te vinden. Zij moest wel haar toevlucht nemen tot het opleiden van militaire aanvoerders. De opvatting won zo geleidelijk veld dat genieën overbodig waren, want te gevaarlijk in hun grillig en onvoorstelbaar optreden. De training van 'middelmatigen' in een sterk organisationeel kader bood, vond men, meer kans op continue betrouwbare militaire prestaties.

Een andere factor was, dat door de zware verliezen van het staande leger en de opbouw van de milite de behoefte aan officieren sterk steeg. De lagere adel, de hogere burgerij en de niet-pruisische officieren grepen deze gelegenheid aan om het officiersmonopolie van de hoge, Pruisische adel te doorbreken. Het absolute karakter van de oorlogen eiste een reactie die de officieren, afkomstig uit het staande leger, niet in staat en niet bereid waren te geven. Door een professionele oplossing voor te stellen, die al een hele verbetering vormde, slaagden vroeger gedepriveerde officieren (Gneisenau, Scharnhorst, Clausewitz e.a.) erin carrière te maken²⁴.

Een derde factor die de koppeling van absolute oorlog/massaleger en geprofessionaliseerd officierscorps bevorderde, was de mogelijkheid met behulp van deze professionalisering een domper te plaatsen op allerlei democratiseringsgedachten en bewegingen. Zoals ik reeds opmerkte kon Pruisen eerst na voorzichtige, om puur-militaire redenen ingevoerde, sociale hervormingen een massaleger op de been brengen²⁵. Zelfs het nationalisme van de Pruisische bevolking werd door de staat gemanipuleerd en gekanaliseerd tegen de Fransen. Geen wonder dat de Pruisische belangenbezitters²⁶ bevreesd waren dat de bevolking steeds grotere tegenprestaties voor haar offers zou vragen. De belangenbezitters grepen de professionalisering van het officierscorps als middel hier tegen aan, waarbij zij op de koop toe namen dat dit een zekere aantasting inhield van de privileges van de hoge Pruisische adel. Professiona-

²³ Huntington, hoofdstuk 2.

²⁴ 'In themselves they constituted a group of officers hampered in their careers by old Prussian restrictions, keeping down men of modest or non-Prussian origin', *Vagts*, blz. 131.

²⁵ 'Many of the social changes wrought by revolution in France were effected in Prussia by law and degree', *Vagts*, blz. 135.

²⁶ Een belang: het voordeel dat iemand heeft bij bezit van goederen, hoedanigheden of kenmerken, en aangezien in iedere samenleving dit bezit en de wijze waarop het verkregen is, beoordeeld wordt met groepswaarden als criteria, bij prestige.

lisering heeft, dit is het voordeel voor de belangenbezitters, alle schijn van gelijkberechtiging. Zij wekt de illusie gelijke kansen te bieden voor iedereen. Op zich echter heeft professionalisering hier niets mee te maken, zij betekent slechts dat achtergrondfactoren als stand, ras e.d. geen rol spelen bij toetreding tot en carrière in het beroep. De educatieve voorsprong van hogere sociale groeperingen is hiermee echter niet verdwenen. De professionele eis naar deskundigheid legt zelfs de basis voor nieuwe ongelijkheid die, omdat de legitimiteit nauwelijks aangevochten kan worden, bijzonder moeilijk te doorbreken is. In het 18e-eeuwse leger accepteerden geronselde soldaten het 'natuurlijke' gezag van de officier, die tot een categorie behoorde waarvan zij, ook buiten het leger, door een diepe sociale kloof gescheiden waren²⁷; in de 19e eeuw kwam het toen even 'natuurlijke' gezag van de expert hiervoor in de plaats.

Los van de voor belangenbezitters aantrekkelijke overweging dat professionalisering te snelle opwaartse mobiliteit van zeer laaggeplaatsten vrijdelt, vormt een geprofessionaliseerd officierscorps een instrument van sociale controle. Bewapening van massalegers doet, zelfs bij gelijktijdige en niet-revolutionaire sociale hervormingen, een discrepantie ontstaan tussen belangenbezitters en zij die bewapend worden om die belangen te beschermen. Door deze discrepantie (die tot relatieve deprivatie leidt) mag men van de kant van de beschermers pogingen verwachten belangen (bezit en/of prestige) te verwerven, en van hun opdrachtgevers pogingen hen te controleren. In een vorig artikel noemde ik reeds de mogelijkheid voor belangenbezitters het militair-politionele apparaat door middel van het aanbrengen van een scheiding tussen officieren en manschappen onder controle te brengen²⁸. Hierbij dienen zij ervoor te zorgen dat de officieren (a) gerecruteerd worden uit de belangenbezittende groepering zelf, of (b) normatief gemotiveerd zijn, of (c) extra geprivilegeerd worden en gerecruteerd uit sociaal-kwetsbare groepen [het mechanisme hierbij is, dat men door bepaalde personen zeer te privilegeren, zich van hun trouw verzekert; door hun een overvloed aan privileges te bieden kan men hen aan zich verplichten²⁹. Deze personen zullen deze schuld namelijk moeilijk kunnen aflossen en het enige alternatief voor hun is een terugval naar de vroegere, kwetsbare positie (extreme voorbeelden zijn slaven en leden van minderheidsgroepen). Ik zou het Pruisische professionele officierscorps een combinatie van de mechanismen (a) en (c) kunnen noemen. Door educatieve eisen voor toetreding tot het corps te stellen, werden de officieren uit de belangenbezitters gerecruteerd, zij het uit licht gedepriveerde subgroepen daarvan (lagere en niet-Pruisische adel en de

²⁷ Van Doorn, 'Het Officierscorps', in: *Van Doorn* 1966.

²⁸ Zie *Teitler* voor een uitvoerige bespreking van deze problematiek.

²⁹ P. M. Blau, *Exchange and Power in Social Life*, New York, 1967.

hogere burgerij). De continuïteit was weer verzekerd: de professionalisering van het officierscorps bleek het behoud van de 18e-eeuwse hiërarchische legerstructuur en het corps was, door de 18e-eeuwse leger- en maatschappijstructuur, met de controletaak vertrouwd.

Het heeft zin hier te wijzen op Huntingtons stelling³⁰ dat professionalisering van het officierscorps de civiele controle over de krijgsmacht vergemakkelijkt. Professionele officieren behoeven niet meer gecontroleerd te worden; hun politieke neutraliteit wordt reeds gegarandeerd door hun beroepsmatige gerichtheid op de oorlog, die belangstelling voor de politiek, volgens Huntington, uitsluit. Vele sociologen en politicologen hebben deze stelling in twenfel getrokken³¹. Zij hebben mijns inziens gelijk (hier ontbreekt de ruimte op hun argumenten in te gaan), ik constateerde echter dat de politieke betrouwbaarheid van de professionele officier voor de Pruisische opdrachtgevers destijds gegarandeerd leek (en om hun perceptie gaat het tenslotte) door de bovengenoemde mechanismen (a) en (c). Bovendien, voor de Pruisische belangenbezitters woog in de crisissituatie van destijds de bekwaamheid van de professionele officieren om de soldaten te beheersen zwaarder dan het kleine risico van politiek activisme. Rustgevend waren trouwens de militair-politieke opvattingen van het professionele officierscorps. Volgens Carl von Clausewitz, de theoreticus van het corps, dient de staatspolitiek het krijgsverloop te dicteren³². De officier mag de besluitvorming van politici slechts beïnvloeden door het geven van realistische adviezen. Deze opvattingen maakten het experiment met professionele officieren voor de belangenbezitters aanvaardbaar.

Dit gold ook om de volgende reden: professionaliseren betekent het stellen van expliciete kennis en vaardigheidseisen voor toetreding tot en carrière binnen het beroep. Zoals Kjellberg echter terecht opmerkt, wordt ook een bepaalde levensstijl van de beroepsbeoefenaar geëist³³. Van Doorn wijst erop dat één van de bases, tijdens de 18e eeuw gelegd, voor de latere ontwikkeling naar professionalisering de adellijke erencode en levensstijl van het officierscorps was. De nadruk op levensstijl en erencode in het officiersberoep vindt een verklaring in de noodzaak, onder gevaarlijke omstandigheden, een voorbeeld te geven aan niet altijd even gemotiveerde soldaten. Verder is van belang de opvatting dat, wil de militair (officier zowel als soldaat) adequaat reageren

³⁰ Huntington, hoofdstuk 4.

³¹ S. E. Finer, *The Man on Horseback*. London, 1962; J. A. A. van Doorn, 'Armed Forces and Society: Patterns and Trends' en M. D. Feld, 'Professionalism, Nationalism, and the Alienation of the Military', beide in *Van Doorn 1968*.

³² Een uitvoerige bespreking hiervan bij Huntington, hoofdstuk 2.

³³ F. Kjellberg, 'Some Cultural Aspects of the Military Profession', in: *Archives Européennes de Sociologie*, 6 (1965), blz. 283-293.

op de situationele eisen van het leger als gewelddoefeningsapparaat, hij eerst los moet worden geweekt van de civiele samenleving en levensstijl³⁴. Levensstijl speelt ook een belangrijke rol door de opvatting van het officierscorps ten aanzien van het gehele volk een opvoedingstaak te hebben, ook nationaal een voorbeeld te moeten stellen wat betreft soberheid, offervaardigheid en vaderlandsliefde. De unieke levensstijl van het officierscorps sloot dus enerzijds aan bij adellijke, en beproefde, tradities, anderzijds kon men het behoud ervan rechtvaardigen met een beroep op organisationele efficiëntie en nationale verplichtingen. Dit sluit aan bij wat Van Doorn stelt over de fusie tussen de militaire organisatie en het professionele officierscorps³⁵. De hiërarchische opbouw van het leger, vanaf ± 1600 door de vorst onderhouden en gecontroleerd, bespoedigde de veel latere fusie met een geprofessionaliseerd officierscorps. De sociale afstand tot de manschappen viel in het niet bij de kloof die officieren en manschappen scheidde van de civiele sector van de samenleving. Hierdoor kon een aparte officiersgemeenschap en een aparte professionele subcultuur ontstaan, zonder dat de organisationele effectiviteit geschaad werd.

Juist door de, via bovengenoemde factoren reeds bewerkstelligde, combinatie van absolute oorlog/massaleger en geprofessionaliseerd officierscorps verloor de oorlog haar absolute karakter enigszins. De officieren pasten er zich bij aan, maar vingen haar hierdoor tevens op en kanaliseerden de krachten ervan. Ik liet zien hoe officieren uit de lagere en niet-Pruisische adel en hogere bourgeoisie het absoluut worden van de oorlog gebruikten om het officiersmonopolie van de hoge Pruisische adel te doorbreken. De Pruisische belangenbezitters maakten van het geprofessionaliseerde officierscorps weer gebruik om de gevolgen van de, overigens al via geleidelijke sociale hervormingen opgevangen, opkomst van massalegers te beteugelen. Juist door aan de absolute oorlog toe te geven, wist men haar, na enige tijd, om te buigen in de richting van beperkte, instrumentele conflictvoering (de militie verving men door een kleiner, beter controleerbaar conscriptieleger) die verder, voor zover er al een oorlog werd gevoerd, de rest van de 19e eeuw kenmerkte³⁶. Deze ontwikkelingen gingen zover dat zij zelfs de professionaliseringsaanzet te niet deden. De officieren neigden na verloop van tijd weer tot vorming van een gesloten, strikt adellijke groep waarin het

³⁴ Zie hiervoor bijvoorbeeld E. Goffman, *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Garden City. 1961; A. Rose, 'The Social Structure of the Army', in: *American Journal of Sociology*, 51 (1964), blz. 361-364.

³⁵ Van Doorn, 'Het Officierscorps', in: *Van Doorn 1966*.

³⁶ S. Andreski, *Elements of Comparative Sociology*. Londen, 1964, hoofdstuk 7: 'Ferocity and Conventions'. (Hierna geciteerd als *Andreski*).

corpsidee niet gebaseerd was op deskundigheid, maar praktisch uitsluitend op afkomst en levensstijl. De adel was zelfs bereid, in Metternichiaanse stijl, genoeg te nemen met een bescheiden Europese rol voor Pruisen; de massa zou dan niet bewapend, noch nieuwe officiersposten gecreëerd hoeven te worden. Het was daarentegen de Pruisische bourgeoisie die, o.a. hopen op officiersposten voor haar zonen, voorstandster was van een agressieve buitenlandse politiek en een omvangrijk leger³⁷.

HET WESTEN NA DE TWEDE WERELDOORLOG

Eerst in de twintigste eeuw werden in Europa weer absolute oorlogen gevoerd, terwijl anderzijds o.a. wapentechnische ontwikkelingen professionalisering noodzakelijk maakten. De verhouding tussen absolute oorlog en professionalisering werd, zeker na de tweede wereldoorlog³⁸, gecompliceerd door de koppeling van (1) de koude oorlog en de aanwezigheid van nucleaire wapens en (2) het feit dat, voor het Westen, de praktijk van de koude oorlog een aaneenschakeling van beperkte gewapende conflicten, in vele gevallen van subconventionele aard (guerrilla's e.d.), bleek te zijn³⁹. Hoe reageerde het officierscorps op deze complexe oorlogssituatie? In de lijn van de hiervoor ontvouwde gedachten schijnt het, op het eerste gezicht, voor de hand te liggen dat het gebruik van kernwapens, als het meest absolute van de twee conflicttypen, de minste kans op behoud van professionalisering biedt, het beperkte gewapende conflict de meeste.

Een groot aantal factoren verstoort echter de eenvoud van deze redenering. Voor kernwapens geldt dat men alleen bij gebruik van een absolute oorlog mag spreken. Het officierscorps heeft echter niet zozeer de taak zich op een absolute oorlog voor te bereiden, als om haar te voorkomen: juist kernwapens zijn met de grootste omzichtigheid omgeven. Specialisten⁴⁰, in een klein beroepsleger georganiseerd, zijn hiervoor nodig. Zij moeten bereid zijn steeds in complexiteit toenemende wapensystemen in te voeren maar wars zijn van iedere ideologisering van het conflict en zeker niet altijd geneigd zijn een conflict als absoluut te definiëren. Paradoxaal genoeg echter zijn het juist deze technische deskundigen die, om hun militaire apparaat up to date te

³⁷ Van Doorn, 'Het Officierscorps', in: *Van Doorn 1966*.

³⁸ Plaatsgebrek noopt mij de eerste helft van de 20e eeuw over te slaan. Interessant hierin is overigens zeker de Russische en Duitse militaire geschiedenis.

³⁹ Het Westen (vooral de V.S.) heeft deze gewapende conflicten bewust als instrumenteel gedefiniëerd. Doel ervan was niet zozeer de vernietiging, als wel de inperking van de invloedssfeer van het communisme.

⁴⁰ Zie M. Janowitz, *The Professional Soldier*, London, 1960 (hierna geciteerd als Janowitz, *Professional Soldier*).

houden, grote offers van de civiele bevolking moeten vragen, en hier toe vaak de conflictsituaties juist zo dreigend en absoluut mogelijk moeten afschilderen (of moeten laten afschilderen). Deze technici zijn moeilijk in een sociaal geïsoleerd officierscorps te integreren. Niet-militairen raken, door de dreiging van een absolute kernoorlog, betrokken bij en geïnteresseerd in de opvattingen en verrichtingen van de krijgsmacht. De officier verliest zijn autonomie, niet alleen door deze algemene civiele belangstelling, maar vooral ook door de interesse van deskundige niet-militairen. Omgekeerd kunnen officieren, als technische experts, snel overstappen in een civiele betrekking. Identificatie met de krijgsmacht, een militaire carrière en de militaire levensstijl verdwijnt, ook door het gevoel van relatieve deprivatie ten aanzien van burger-technici. Voor het eerst namelijk biedt deze categorie personen relevant vergelijkingsmateriaal voor de officier, een vergelijking die nu meestal in het nadeel van de krijgsmacht uitvalt⁴¹. Om een conclusie te formuleren: ik meen dat een uitspraak over de mate en richting van professionalisering van dit vertechnocratiseerde officierscorps bijzonder moeilijk is. Een grote mate van ambivalentie zal onder dit type officier heersen en frustraties zullen talrijk zijn. Dat echter in het Westen binnenkort geen capabele krachten meer hiervoor ter beschikking staan, zoals Andreski beweert, lijkt mij overdreven. Zijn vrees voor een geweldverheerlijkende westerse cultuur doet bovendien vreemd aan gezien de noodzaak beperkte, subconventionele oorlogen te voeren⁴².

Ten aanzien van deze oorlogen lijkt de zaak eenvoudiger te liggen. Het betreft hier beperkte, instrumentele gewapende conflicten die, ogenschijnlijk, ruimte bieden aan het traditioneel militaire handwerk. De kans op behoud van een professioneel officierscorps lijkt dus groot. Een klein beroepsleger is geschikt een dergelijk conflict te voeren, waarbij het, in goed professioneel-instrumentele stijl, de burgerbevolking niet bij het conflict betreft en om weinig offers vraagt (behoefte te vragen).

De burgerbevolking zal weinig interesse voor dit type gewapend conflict en weinig deskundigheid aan de dag leggen en de autonomie van de professionele officier niet aantasten⁴³. Bovendien, aangezien de officier zich voor dit conflict bekwaamt in puur-militaire vaardigheden, is de kans op omschakeling naar civiele banen en carrière zeer gering. Het ontbeekt de officier aan een vergelijkingsbasis met burgers en gevoelens van relatieve deprivatie en ontevredenheid kunnen niet ont-

⁴¹ R. N. Ginsburgh, 'The Challenge to Military Professionalism', in: *Foreign Affairs*, 42 (1964), blz. 255-268. (hierna geciteerd als *Ginsburgh*).

⁴² Andreski, hoofdstuk 9: 'Nuclear Weapons and the New Martial Virtues.'

⁴³ *Ginsburgh*; R. P. Lowrie, 'Changing Military Roles: Neglected Challenge to Rural Sociologists', in: *Rural Sociology*, 1965, blz. 219-225, stelt echter dat hierbij juist de sociale wetenschappen adviezen zouden kunnen geven.

staan. De afkeer die de burgerbevolking voor dit soort conflicten voelt, versterkt verder de identificatie van de officier met het eigen beroep en de eigen beroepsgemeenschap.

Paradoxaal genoeg kan zich echter, binnen het instrumentele kader van dit conflict, een absolute, geïdeologiseerde oorlog afspelen, perslot: men bevecht vaak een tegenpartij die het conflict wèl als absoluut definieert⁴⁴. Als politiemacht die de internationale status quo moet bewaren, kan het leger zich als de enige competente behoedster van de Westerse waarden gaan zien. De burgerbevolking kan deze pose tolereren, de krijgsmacht haar storm in een glas water gunnen, zo lang het instrumentele kader van het conflict niet wordt aangetast en de kruistochtmentaliteit van de officieren niet de gehele samenleving in het conflict meesleept. De ideologisering van het conflict kan echter de samenleving diepgaand beïnvloeden. Het leger kan zich namelijk tot taak stellen de westerse waarden te beschermen, óók tegen het in zijn ogen lakse en ongemotiveerde thuisfront, dat het, zeker in geval van tegenslag, licht apathie en gebrek aan morele steun kan verwijten⁴⁵.

Wat het type militair betreft dat deze 'instrumentele' oorlogen voert, zou het niet juist zijn het zonder meer als heroïsch, als gericht op het traditionele militaire handwerk, te bestempelen⁴⁶. Ik zou een onderscheid willen maken tussen de conventionele heroïcus en de heroïcus-innovator. Onder de eerste rangschik ik de 'ongecomplieerde'-professionele officier, ongeschikt absolute oorlogen te voeren, zelfs wanneer deze zich afspelen binnen een instrumenteel kader. Ik zou dit subtype heroïcus willen plaatsen naast de 'primitivist' (term van Feld⁴⁷) — het type officier dat meent dat, binnen de eigen militaire organisatie, de hoogst mogelijke graad van rationaliteit is bereikt, dat meent zich van de impulsen van de buitenwereld (ook die, afkomstig van de tegenstander) te kunnen afsluiten, dat meent de onzekerheid in het conflict te kunnen oplossen door ervaring uit het verleden hoog te schatten en veteranen aan te zien voor experts. Deze conflictbenadering schiet echter volledig te kort in sub-conventionele conflicten, gekenmerkt door het meespelen van ideologische motieven, onorthodoxe vechtmethoden (o.a. deelname van burgers), het belang van improvisatie en de verminderde waarde van de conflictvoering beperkende afspra-

⁴⁴ Zie blz. 453

⁴⁵ Zie J. A. A. van Doorn, 'Krijgsmacht en Politiek', in: *Van Doorn 1966*; R. Girardet, 'Civil and Military Power in the Fourth Republic', in: S. P. Huntington (ed.), *Changing Patterns of Military Politics*, New York, 1962. (hierna geciteerd als Huntington, *Changing Patterns*); J. Planchais, 'Crise de Modernisme dans l'Armée', in: *Revue Française de Sociologie*, 2 (1961), blz. 118-123.

⁴⁶ Janowitz, *Professional Soldier*, hoofdstuk 2.

⁴⁷ M. D. Feld, 'Military Self-Image in a Technological Environment', in: M. Janowitz (ed.), *The New Military*, New York, 1964. (hierna geciteerd als Janowitz, *New Military*).

ken. Deze strijdwijze vraagt om een heroïcus-nieuwe stijl, die ten aanzien van de primitivist in een even marginale positie verkeert als de competitief ingestelde technische expert (Feld's terminologie⁴⁸), die meent dat ook buiten de eigen militaire organisatie rationeel handelen voorkomt, die meent zich positief te moeten opstellen jegens prikkels uit de buitenwereld, zeker als die afkomstig zijn van onorthodoxe, maar effectief, vechtende tegenstanders. Waar de ideeën van de heroïcus-innovator niet spontaan aanslaan, en dit lot moet men ervan verwachten, zou men er, via onderwijs, aandacht voor kunnen vragen. Ik wil hier wijzen op de overigens verschillend ontvangen, pleidooien van o.a. Van Hessen en Roel van Duyn voor voorbereiding op sub-conventionele oorlogvoering⁴⁹. Het is mogelijk dat de dikwijls geconstateerde marginale positie van de technische innovator binnen de militaire organisatie en het afwijkend beeld dat diens sociale herkomst vertoont⁵⁰, ook gelden voor de heroïcus-innovator. Onderzoek hiernaar is gewenst⁵¹.

Noch ten aanzien van het gebruik van kernwapens, noch bij de beperkte gewapende conflicten blijkt dus duidelijkheid omtrent de professionalisering van het officierscorps te heersen. Van de kant van de civiele sector van de samenleving weet men niet goed raad met deze situatie, te meer daar vele landen nog met een omvangrijk conscriptieleger zijn uitgerust, erfenis van een conventionele benadering van de koude oorlog. Hoe kan een krijgsmacht, zonder het professionele karakter van haar officierscorps prijs te geven, op deze situatie adequaat reageren? Een mogelijkheid hiertoe is gesignaleerd door o.a. Janowitz en Ginsburgh⁵².

⁴⁸ Feld, in Janowitz, *New Military*.

⁴⁹ J. S. van Hessen, *Mars Incognito*, Assen, 1966; Van Duyn's Sabotagenota, gepresenteerd in de Amsterdamse Gemeenteraad. Zie ook B. Liddel Hart, 'Lessons from Resistance, Guerilla and Non Violent', in A. Roberts (ed.), *The Strategy of Civilian Defence*, 1968.

⁵⁰ Janowitz, *Professional Soldier*, hoofdstuk 2; vergelijk ook wat hiervoor gesteld is over de Pruisische hervormers.

⁵¹ Mij is weinig materiaal bekend. Suggestief is overigens R. Moore, *The Green Berets*, New York, 1965; uit het hierin beschrevene blijkt dat dit corps speciale troepen goede ontplooiingskansen biedt voor personen uit, in de Amerikaanse samenleving gediscrimineerde, groepen. Overigens tonen ook ideologisch uiterst rechtse officieren belangstelling voor het subconventionele wapen, zie ook blz. 464, tweede alinea.

⁵² M. Janowitz, 'Armed Forces in Western Europe: Uniformity and Diversity', in: *Archives Européennes de Sociologie*, 6 (1965), blz. 225-237; Janowitz, *Professional Soldier*, hoofdstuk 20; Janowitz, 'Organizing Multiple Goals: War Making and Arms Control', in: Janowitz, *New Military*; Ginsburgh; verder S. P. Huntington, 'Patterns of Violence in World Politics', in: Huntington, *Changing Patterns*; W. Millis en J. Real, *The Abolition of War*. New York, 1963; Th. C. Schelling, 'A Special Surveillance Force', in: Q. Wright, W. M. Evan, M. Deutsch (eds) — *Preventing World War III*. New York, 1962.

Janowitz' term voor deze mogelijkheid luidt *constabulary army*:

— The military establishment becomes a constabulary force when it is continually prepared to act, committed to the minimum of force, and seeks viable international relations rather than victory because it has incorporated a protective military posture⁵³.

Dit leger moet snel ingezet kunnen worden en in staat zijn te improviseren waarbij fusie van de drie strijdkrachten onvermijdelijk lijkt. Een pragmatische visie zou in dit kleine, multi-capabele⁵⁴ beroepsleger moeten overheersen, om tegemoetkomingen van de officieren aan absolute, ideologische uitdagingen (ook binnen een instrumenteel kader) te vermijden. Wat de vaardigheidsstructuur betreft dient een evenwicht te worden gevonden tussen technici en heroïci oude en nieuwe stijl, zodat het officierscorps een eigen militaire kundigheid behoudt en diensten kan verrichten die burgers niet kunnen leveren. Het is echter nog te vroeg om te bepalen of de hypothese over het ontstaan en functioneren van de *constabulary army* bevestigd zal worden⁵⁵. Gewezen kan echter worden op de ontwikkeling van de UNO-strijdkrachten. Een permanente UNO-macht werd, als een te kostbare gelegenheid afgeschaft, waarna men de oplossing zocht in

— national standby forces which are designed in advance as potential UN units. These units are housed in member nations and are part of their national defence forces, but are available on a constabulary basis for UN emergencies — and would contribute to the reduction of tensions per se rather than create new imbalances —⁵⁶

⁵³ Janowitz, *Professional Soldier*, blz. 418.

⁵⁴ Dit type leger moet ook conventionele oorlogen, mochten deze in het kader van de 'flexibele response' weer belangrijk worden, voor haar rekening nemen. Ook hier schijnt de tijd van massalegers voorbij; de conventionele oorlog is ver-technologiseerd en zal bovendien slechts als onderdeel van de flexible response worden gevoerd.

⁵⁵ Zie hiervoor J. A. Jackson, 'The Irish Army and the Development of the Constabulary Concept', in: *Van Doorn 1968*.

⁵⁶ Janowitz, *New Military*, blz. 14.

HET DILEMMA VAN DE GEVANGENE OF DE GEVANGENE VAN HET DILEMMA

door J. W. Nobel

Prisoner's Dilemma (PD) is de benaming voor een bepaald type spel dat door de speltheorie is bestudeerd. Het is één van de benamingen die in de popularisatie van de speltheorie in zwang is gekomen zoals ook de 'battle of the sexes', 'game of chicken' en dergelijke. De aandacht die het dilemma in PD heeft getrokken werpt de vraag op of de wetenschapsbeoefenaars niet dreigen de gevangenen van het dilemma te worden. In deze bijdrage aan de discussie wordt gesteld dat in de speltheoretische benadering PD geen dilemma bevat, en de naam dus misleidend is, en dat het dilemma pas ontstaat als men afstand doet van de speltheoretische veronderstellingen. Daar het nu juist het dilemma is dat PD maakt tot een politiek, sociaal en economisch belangrijke conflictstructuur, wordt daarmee de relevantie van de speltheorie voor deze conflicten in twijfel getrokken. Meer in het algemeen menen wij te mogen onderstellen dat de speltheorie voor de klasse 'non-zero-sum games' weinig aan een politiek relevante discussie bij te dragen heeft. Dat neemt niet weg dat de structuur van het PD, bevrijd van zijn speltheoretische dogmatiek, wel een goed uitgangspunt is voor de bestudering van de structuur van bepaalde conflicten. Voor een nadere verklaring van het PD moge het volgende dienen:¹

	C ₂	D ₂
C ₁	1,1	-2,2
D ₁	2,-2	-1,-1

De cijfers die men in deze matrix vindt zijn de utiliteiten (waarover hieronder meer) die de spelers hebben voor de onderscheiden uitkomsten van het spel. Het eerste cijfer is steeds de utiliteit van speler 1, het tweede cijfer de utiliteit van speler 2. De spelers hebben een keuze tussen twee strategieën, nl. voor speler 1 de strategieën C₁ en D₁ en voor speler 2 de strategieën C₂ en D₂. De uitkomst wordt bepaald door de combinatie van de gekozen strategieën. Het is duidelijk dat van deze uitkomsten C₁C₂ door beide spelers geprefereerd wordt boven

¹ Ik heb mij afgevraagd of het noodzakelijk is zo uitvoerig het spel en de oplossing weer te geven. In de Verenigde Staten is het spel aan iedere politologisch georiënteerde student bekend. Mij dunk dat dat wijst op een overschatting van de speltheorie in Amerika. Hoe dit ook zij, ik meen dat deze bekendheid met het spel in Nederland niet zo groot is. De hier gegeven samenvatting is overgenomen uit: Anatol Rapport and Albert M. Chammah, *Prisoner's Dilemma, A study in conflict and cooperation*; Ann Arbor, University of Michigan Press, 1965, blz. 24 en 25.